

Types of criminal penalties applicable to minors and their distinctive aspects

Shokhboz UMAROV¹

Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan

ARTICLE INFO

Article history:

Received December 2024

Received in revised form

15 December 2024

Accepted 20 January 2025

Available online

15 February 2025

Keywords:

minors,
justice,
punishment,
exemption from liability and
punishment,
life imprisonment,
international standards,
convention,
law,
ratification.

ABSTRACT

The article examines the specific features of administering justice for juvenile offenses, taking into account international standards and national legislation. Based on the analysis of national and international regulatory acts, key aspects of justice in this area are explored: punishment and the procedure for its imposition, grounds for exempting minors from liability or punishment, the established procedure for proceedings in such cases, as well as provisions on parole and the substitution of punishment with a milder alternative.

2181-1415/© 2025 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol6-iss1/S-pp294-301>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Вояга етмаганларга нисбатан тайинланадиган жиноий жазо турлари ва уларнинг ўзига хос жиҳатлари

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:

вояга етмаганлар,
одил судлов,
жазо,
жавобгарлик ва жазодан
озод қилиш,
умрбод озодликдан
махрум қилиш,
халқаро стандартлар,
конвенция,
қонун,
ратификация.

Ушбу мақолада вояга етмаганларнинг жиноятлари бўйича одил судловни амалга оширишнинг хусусиятлари халқаро стандартлар ва миллий қонунчилик асосида ёритиб берилади. Бунда, вояга етмаганларнинг жиноятлари бўйича одил судловни амалга оширишдаги ўзига хос хусусиятларни, жазо ва уни тайинлаш тартиби ҳамда вояга етмаганларни жавобгарлик ёки жазодан озод қилиш асослари, вояга етмаганларнинг жиноятлари ҳақидаги ишларни юритиш борасидаги белгиланган тартиб, жазони ўташдан муддатидан илгари шартли

¹ Student, Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan.

равишда озод қилиш ёки тайинланган жазони енгилроғи билан алмаштириш борасидаги нормалар миллий ва халқаро ҳужжатларни таҳлил қилиш орқали ўрганилган.

Виды уголовных наказаний, назначаемых несовершеннолетним, и их специфические аспекты

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

несовершеннолетние, правосудие, наказание, освобождение от ответственности и наказания, пожизненное лишение свободы, международные стандарты, конвенция, закон, ратификация.

В статье рассматриваются особенности отправления правосудия по преступлениям несовершеннолетних с учетом международных стандартов и национального законодательства. На основе анализа национальных и международных нормативных актов изучаются ключевые аспекты правосудия в данной сфере: наказание и порядок его назначения, основания освобождения несовершеннолетних от ответственности или наказания, установленный порядок производства по таким делам, а также нормы об условно-досрочном освобождении и замене наказания на более мягкое.

Жинойат қонунчилигида белгиланган инсонпарварлик ва одиллик принципларидан келиб чиқиб, Ўзбекистон Республикаси Жинойат кодексининг олтинчи бўлимида “Вояга етмаганлар жавобгарлигининг хусусиятлари” кўрсатиб ўтилган, бўлиб ушбу бўлим XV–XVI бобларни ўз ичига олади. Мазкур бобларда вояга етмаганларга нисбатан тайинланадиган жинойат жазолар тизими, жазо тайинлаш қоидалари, жавобгарликдан, жазодан озод қилиш масалалари акс эттирилган. М.Ҳ. Рустамбоев фикрича, собиқ Иттифоқ даврида вояга етмаганлар жинойатчилигини олдини олиш ва унга қарши курашишга етарли даражада (баъзи камчиликларини эътиборга олмаган ҳолда) эътибор берилган бўлса ҳам, аммо Жинойат қонунчилигидаги бундай жинойатчиликнинг олдини олишга қаратилган нормалар шу вақтгача бирор марта ҳам тизимлаштирилган ҳолда алоҳида бир бўлимда берилмаган эди. Вояга етмаганлар томонидан жинойат содир қилинганда, давлат томонидан уларнинг бу қилмишига берилладиган жазонинг катталарга берилладиган жазога нисбатан анча енгиллиги қадимги қулдорлик давлатларига ҳам хос бўлганлигини Рим давлатининг “XII жадвал қонунлари”да ҳам учратишимиз мумкин.

Айтиш керакки, вояга етмаганларга нисбатан тайинланадиган жинойат жазоларда номутаносибликлар мавжуд. Вояга етмаганлар томонидан содир этилган жинойатларга жазо тайинлаш мураккаб жараён ҳисобланади. Жинойат Кодексининг 81-моддасида вояга етмаганларга тайинланадиган жинойат жазолар тизими белгилаб қўйилган, яъни бунда уларга нисбатан тайинланадиган жарима, мажбурий жамоат ишлари, ахлоқ тузатиш ишлари, озодликни чеклаш, озодликдан маҳрум қилиш жазолари назарда тутилади.

Кодекснинг 82-моддасида жарима жазосини қўллашга оид қоидалар белгилаб қўйилган. Жарима жазоси айбдордан давлат даромадига мазкур кодексда белгиланган миқдорда ундириш ҳисобланади. Ушбу жазо вояга етмаганларга нисбатан энг кам ойлик иш ҳақининг икки бараваридан йигирма бараваригача миқдорда тайинланади.

Агар маҳкум жарима миқдорини олти ой муддат мобайнида тўлашдан бўйин товласа, суд мазкур жазо турини мажбурий жамоат ишлари ёки ахлоқ тузатиш ишлари жазосига алмаштиради. Бунда суд энг кам ойлик иш ҳақининг бир баравари миқдоридаги жаримани мажбурий жамоат ишларининг икки соатига тенглаштирган ҳолда ҳисоблаб чиқиб, уни мажбурий жамоат ишлари тариқасидаги жазо билан алмаштиради ёки энг кам ойлик иш ҳақининг икки баравари миқдоридаги жаримани ахлоқ тузатиш ишларининг бир ойига тенглаштирган ҳолда ҳисоблаб, ахлоқ тузатиш ишлари тариқасидаги жазо билан алмаштиради.

Вояга етмаганларга нисбатан тайинладиган жарима жазоси ҳам маълум маънода муаммолидир. Сабаби, 14 ёшдан 16 ёшда бўлган шахсларга, умуман олганда вояга етмаганларга содир қилган жинояти учун жарима жазоси қўлланса, жариманинг миқдорини уларнинг ота-оналари, қонуний вакиллари тўлайди, фикримизча, бунда жазонинг тарбиялаш мақсади ўз аҳамиятини йўқотади. Демокримизки, мамлакатимизда вояга етмаганларнинг таълим олиш жараёнига асосий эътибор берилади, улар дарс машғулотларига таъсир кўрсатмаган ҳолда меҳнат билан шуғулланишлари мумкин. Жарима жазосини ижро этиш механизми ҳам қонунчилигимизда аниқ йўлга қўйилмаган, шунинг учун аксарият ҳолатларда жазодан кўзланган мақсадига эришиш имкони бўлмайди. Айтиш мумкинки, мазкур жазо ижросини таъминлаш учун вояга етмаган шахс бошқа бир жиноятга қўл уриши, масалан, ўғрилик жиноятини содир қилиши мумкин ёхуд вояга етмаган шахс учун жарима жазосини ижро этиш муаммо бўлмаслиги, кейинчалик бошқа жиноят содир этса ҳам ушбу жазо орқали қутулиши, натижада жазодан кўзланган мақсадга эришилмаслиги мумкин.

Суд томонидан жарима жазосини вояга етмаганларга қўллашнинг айрим хусусиятлари мавжуд. Унга кўра, жарима жазосини вояга етмаганларга тайинлаш тўғрисида бир-бирига қарама-қарши бўлган турли фикрлар мавжуд. М.Д. Шаргородский: "...халқни умумий даромаднинг ошиши билан жаримани, айниқса кам аҳамиятли жиноятлар учун кенгроқ қўллашга шароит яратилади", деб ҳисоблаган.

Жарима жазосини тайинлашда жазонинг бу турини барча вояга етмаган жиноятчиларга қўллаб бўлмайди. Шахсий даромади ёки мулки бўлмаган вояга етмаган шахсга жарима тайинланса, маҳкум бундай жаримани тўлаб бўлганидан сўнг ўзининг моддий шароитини тиклаш мақсадида қонуний чоралар тополмаса яна янги жиноят содир этиш хавфи юзага келади. Жазо сифатида жаримани қўллаш вақтида суд ҳар қандай жиноий жазо каби, вояга етмаган шахсларга нисбатан ҳам тайинладиган жазолар шахсий характерга эга эканлигини алоҳида ҳисобга олиши лозим. М.И. Колгатсов фикрича, жарима жазосини тайинлашда вояга етмаган шахснинг мустақил даромадга, иш ҳақи ёки мол-мулкка эга эканлиги эътиборга олинади. Шунинг учун вояга етмаган шахсга нисбатан жарима жазосини тайинлаш вақтида унинг шахсий маблағига эътибор қаратиш керак.

Жарима жазосининг миқдорини белгилашда, суд, бу жазо миқдори вояга етмаган жиноятчининг нормал турмуш шароити учун зарур бўлган шарт-шароитдан маҳрум қилиб қўймаслиги лозимлигини эътиборга олиши керак. Жаримани қўллаш суд органларига ижтимоий хавфи катта бўлмаган қилмишларга жазо тайинлашда имкон қадар жазо ва жавобгарликни дифференциациялаш ва алоҳида ёндашишни амалга оширишига ёрдам беради.

Жаримани катта миқдорда белгилаш фақатгина маҳкумнинг эмас, унинг оиласини ҳам моддий шароитига таъсир қилади, деган эътирозлар ўринсиз, чунки ўша шахсга нисбатан озодликдан маҳрум қилиш жазосини тайинлаш унинг оиласига бундан ҳам оғирроқ мусибат, оқибатлар олиб келиши мумкин. У.Ш. Холиқулов қуйидагича таъкидлаб ўтган: жариманинг самараси узоқ муддатга мўлжалланмаган, назаримизда, вояга етмаганларга тайинланаётган жариманинг таъсирини мажбурлов чораларини қўллаш билан мустаҳкамлаш мумкин. Бунинг учун қонунчиликка ҳам тегишли ўзгартиришлар киритиш керак, яъни, суд юқорида айтиб ўтилган шахсий даромадига эга бўлмаган вояга етмаганларга нисбатан жарима жазоси қўллаш ўрнига ЖКнинг 88-моддаси 1-қисм “в” бандига асосан вояга етмаганларни махсус ўқув тарбия колониясига жойлаштириш орқали жазо ўз мақсадига эришиш мумкин, деб ҳисоблаймиз.

Жиноят қонунчилигимизда жазо тизимига киритилган ўзгартиришларга кўра, қамоқ жазоси жазо тизимидан чиқарилиб, ўрнига мажбурий жамоат ишлари жазоси киритилди. Мазкур қоида мамлакатимизда олиб борилаётган ислохотлар натижасида жиноий жазоларни либераллаштиришга қаратилган асосий қадам бўлди. Мажбурий жамоат ишлари маҳкумни ҳақ тўланмайдиган фойдали жамоат ишларини бажаришга мажбурий тарзда жалб қилишдан иборатдир. Маҳкум ишлаётган ёки ўқиётган бўлса, мажбурий жамоат ишлари ишдан ёки ўқишдан бўш вақтда ўталади, шунингдек мазкур жазо ўн олти ёшга тўлмаган шахсларга нисбатан тайинланмайди. Мажбурий жамоат ишлари Кодекснинг 82¹-моддасига мувофиқ фақат меҳнатга лаёқатли вояга етмаганларга нисбатан олтмиш соатдан икки юз қирқ соатгача бўлган муддатга тайинланиши белгиланган. Ушбу жазо вояга етмаганларнинг соғлиғига ва маънавий жиҳатдан ривожланишига зарар етказмаслиги, шунингдек ўқиш жараёнини бузмаслиги, таъсир кўрсатмаслиги лозим.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 83-моддаси вояга етмаганларга нисбатан қўлланиладиган ахлоқ тузатиш ишларига оид қоидалар белгиланган. Ахлоқ тузатиш ишлари – бу маҳкумни суд ҳукми билан белгиланган муддатга мажбурий равишда меҳнатга жалб қилиб, унинг иш ҳақидан давлат фойдасига муайян миқдорда фоиз ундириш тариқасидаги жазо чораси ҳисобланади. Мазкур жиноий жазо тури ҳам фақат меҳнатга лаёқатли вояга етмаганларга тайинланади. Бу борада Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленуми қуйидагича тушунтириш берган: “Ахлоқ тузатиш ишлари пенсия ёшига етган, 16 ёшга тўлмаган шахсларга, меҳнатга қобилиятсизларга, ҳомиладор аёлларга, ёш боласини боқиш учун таътилда бўлган аёлларга ва ҳарбий хизматчиларга нисбатан тайинланмайди”. Ушбу жазони ўташ айбдор вояга етмаганнинг ўз иш жойида, агар у ҳеч қаерда ишламаса, ушбу жазо ижросини назорат қилувчи органлар белгилаб берадиган ўзи яшайдиган ҳудуддаги бошқа жойларда ўтайди. А. Ибрагимова фикрича, шахс ўн олти ёшга тўлгандан сўнг меҳнатга лаёқатли ҳисобланишини эътиборга олиб, ўн олти ёшга тўлмаган шахсга нисбатан ахлоқ тузатиш ишлари жазосини тайинлашда суд айбланувчининг меҳнат мажбуриятларини бажара олишини аниқлаши, агар ушбу жазони бажаришга шахснинг хоҳиши бўлмаса жазо қўллашнинг самараси бўлмаслигини эътиборга олмоғи лозим. Амалиётдаги муаммо шундаки, вояга етмаган шахс асосан коллеж, лицей талабаси ёки мактаб ўқувчиси бўлади, унга нисбатан ахлоқ тузатиш ишлари жазоси тайинланса, мажбурий таълим принципига зид келиши мумкин.

Шу ўринда тақлиф сифатида айтишимиз мумкинки, вояга етмаган шахсларга ахлоқ тузатиш ишлари жазосини тайинлаётганда унинг ўқиш жойига мажбурий тартибда бириктириб қўйилиши, масалан, маълум вақтда дарсда бўлиш, маълум вақтда кутубхонада бўлиш каби мажбуриятларни юклаш лозим.

Ўзбекистон Республикаси ЖКнинг 84¹-моддасида вояга етмаганларга нисбатан озодликни чеклаш жазоси белгиланган бўлиб, ушбу жазо тури Ўзбекистон Республикасининг 2015-йил 10-августдаги ЎРҚ–389-сонли Қонуни билан киритилган. Ушбу жазо суд томонидан маҳкумга нисбатан яшаш жойини у ёки бу сабаб билан тарк этишни бутунлай тақиқлашдан ёки сутканинг муайян вақтида яшаш жойидан чиқишни чеклашдан иборат бўлиб, у бир ойдан беш йилгача муддатга тайинланади ҳамда суд томонидан белгиланадиган органлар назорати остида ўталади. Ушбу жазо чораси, эътибор берадиган бўлсак, вояга етганларга нисбатан бир ойдан беш йилгача, вояга етмаганларга нисбатан олти ойдан икки йилгача тайинланиши белгиланган.

2017-йил 29-мартдаги ЎРҚ–421-сонли Ўзбекистон Республикасининг “Фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш кафолатларини таъминлашга доир қўшимча чора-тадбирлар қабул қилинганлиги муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги Қонуни билан ЖКнинг вояга етганларга нисбатан тайинланадиган озодликни чеклаш ва озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазоларнинг минимал муддати олти ойдан бир ойга қисқартирилган. Бироқ, жиноят қонунда мазкур турдаги жазоларнинг вояга етмаганларга нисбатан ҳам тайинланиши белгилангани ҳолда вояга етмаганларга нисбатан озодликни чеклаш ва озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазоларнинг минимал муддати олти ой сифатида белгиланиши мақсадга мувофиқ эмас.

Суд-ҳуқуқ тизимини янада демократлаштириш ва эркинлаштириш, аҳолининг одил судловга бўлган ишончини ошириш, жамиятда қонун устуворлигини таъминлаш ва қонунийликни мустаҳкамлаш мақсадида 2016-йилнинг 21-октябрида қабул қилинган “Суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилиш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш кафолатларини кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ–4850 сонли Ўзбекистон Республикаси президенти Фармонининг 6-бандида вояга етмаганлар учун назарда тутилган жиноий жазоларни либераллаштириш, протсессуал ҳаракатларни амалга оширишда уларнинг ҳуқуқий ҳимоясини кучайтириш, шунингдек судланганлик ҳолатини тугатиш ва судланганликни олиб ташлаш муддатлари ва асосларини қайта кўриб чиқиш назарда тутилган. Мазкур Фармон ижросини таъминлаш мақсадида ЖК 84-моддани қуйидаги таҳрирда, яъни 84¹-моддаси озодликни чеклаш вояга етмаган маҳкумларга нисбатан асосий жазо чораси сифатида бир ойдан икки йилгача муддатга тайинланади, деб баён қилиниши мақсадга мувофиқ.

Шунингдек, ЖКнинг 50-моддасига биноан, озодликдан маҳрум қилиш маҳкумни жамиятдан ажратиб жазони ижро этиш колонияси ёки турмага жойлаштиришдан иборатдир жазо тури бўлиб, ушбу жазо умумий қоидага кўра, бир ойдан йигирма йилгача муддатга белгиланади ҳамда юқоридаги Кодекснинг 85-моддасига кўра, вояга етмай туриб ижтимоий хавфи катта бўлмаган жиноят

содир этган, эҳтиётсизлик оқибатида жиноят содир этган ёхуд қасддан унча оғир бўлмаган жиноят содир этган шахсларга нисбатан озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазо тайинланмайди.

Аҳамиятли жиҳати шундаки, вояга етмаганларга нисбатан озодликдан маҳрум қилиш жазоси мазкур Кодекснинг 85-моддасида олти ойдан ўн йилгача муддатга тайинланади, ушбу Кодекс 86-моддасининг иккинчи, учинчи ва тўртинчи қисмларида назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно, деб белгиланган. Ваҳоланки, вояга етмаганларга тайинланадиган ушбу жазонинг минимал даражаси вояга етган шахсларга тайинланадиган минимал даражадан ҳам кўп ҳисобланади.

Шунингдек, ЖКда озодликдан маҳрум қилиш жиноят содир этиш пайтида ўн уч ёшдан ўн олти ёшгача бўлган шахсларга нисбатан:

б) оғир жиноят учун – олти йилгача;

в) ўта оғир жиноят учун – ўн йилгача муддатга тайинланади.

Озодликдан маҳрум қилиш жиноят содир этиш пайтида ўн олти ёшдан ўн саккиз ёшгача бўлган шахсларга нисбатан:

б) оғир жиноят учун – етти йилгача;

в) ўта оғир жиноят учун – ўн йилгача муддатга тайинланади, деб кўрсатилган.

Вояга етмаганларга нисбатан қўлланиладиган озодликдан маҳрум қилиш жазоси бошқа жазоларга нисбатан алоҳида аҳамиятга эга, яъни бунда содир этилган жиноят учун инсонни жамиятдан ажратиш, уни озодликдан маҳрум қилиш, унинг муайян ҳуқуқларини чеклаш, унга давлат номидан мажбурлов чораларини қўллаш назарда тутилади. Озодликдан маҳрум қилиш вояга етмаган маҳкумга, айниқса озодликдан маҳрум қилишга биринчи марта ҳукм қилинган шахсларга жуда кучли таъсир кўрсатади, ижтимоий адолатни тиклашга, янги жиноятлар содир этилишининг олдини олишга кўмаклашади. Бундан ташқари, мазкур жазонинг жиддий чекловлари мавжуд, яъни ушбу жазо шахсни жамиятдан ажратишдан ташқари, эркин ҳаракатланиш, дам олиш вақтини танлаш, меҳнат фаолияти турини, яқинлари ва қариндош-уруғлари билан мулоқот қилиш ҳуқуқларини чеклаш билан боғлиқдир.

Юқоридагиларни ва Ўзбекистон Республикасининг 2017-йил 29-мартдаги ЎРҚ–421-сонли Қонуни билан ЖКнинг вояга етганларга нисбатан тайинланадиган озодликни чеклаш ва озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазоларнинг минимал муддати олти ойдан бир ойга қисқартирилганлиги жиноят қонунда мазкур турдаги жазоларнинг вояга етмаганларга нисбатан ҳам тайинланиши белгиланганини ҳисобга олиб, уларга нисбатан озодликни чеклаш ва озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазоларнинг минимал муддати олти ой сифатида белгиланиши мақсадга мувофиқ эмас. 2016-йилнинг 21-октябрида қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси президентининг 4850-сонли Фармонининг 6-бандида вояга етмаганлар учун назарда тутилган жиноий жазоларни либераллаштириш, судланганлик ҳолатини тугатиш ва судланганликни олиб ташлаш муддатлари ва асосларини қайта кўриб чиқиш назарда тутилган. Мазкур Фармон ижросини таъминлаш, шунингдек, вояга етмаганларнинг ёши ва психологик ривожланиш нуқтаи назаридан келиб чиққан ҳолда уларни жиноий жавобгарликка тортиш, хусусан улар томонидан содир этилган жиноятлар учун жазо тайинлашда жиноят қонуни нормаларини либераллаштириш мақсадида ЖК 85-моддани қуйидаги тахрирда, яъни:

а) озодликдан маҳрум қилиш жиноят содир этиш пайтида ўн уч ёшдан ўн олти ёшгача бўлган шахсларга нисбатан:

б) оғир жиноят учун – беш йилгача;

в) ўта оғир жиноят учун – етти йилгача муддатга тайинланади.

Озодликдан маҳрум қилиш жиноят содир этиш пайтида ўн олти ёшдан ўн саккиз ёшгача бўлган шахсларга нисбатан:

б) оғир жиноят учун – олти йилгача;

в) ўта оғир жиноят учун – саккиз йилгача муддатга тайинланади.

Вояга етмай туриб ижтимоий хавфи катта бўлмаган жиноят содир этган, эҳтиётсизлик оқибатида жиноят содир этган ёхуд қасддан унча оғир бўлмаган жиноят содир этган шахсларга нисбатан озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазо тайинланмайди, деб баён қилиниши мақсадга мувофиқдир.

Айтиш керакки, озодликдан маҳрум қилиш жазонинг мақсадларига бошқа (енгилроқ) воситалар билан эришиш мумкин бўлмаган ҳолдагина қўлланилиши керак. Ҳозирги шароитда қонуний кучга кирган ҳукмлар бўйича маҳкумларнинг учдан бир қисмидан кўпроғи озодликдан маҳрум қилинади. Дарҳақиқат, вояга етмаганларга нисбатан озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазога аниқ ва узил-кесил баҳо бериш мумкин эмас, чунки у салбий томонга ҳам, ижобий томонга ҳам эга. Мазкур жазонинг ижобий сифатлари мавжудлиги учун ҳам жазо тизимидаги ўз аҳамиятини йўқотгани йўқ.

Шу ўринда айтиш керакки, Скрябин М.А.нинг фикрига кўра вояга етмаганларнинг жинойий жавобгарлиги қуйидаги хусусиятларга эга:

1) вояга етмаганларга нисбатан жиноят қонунида назарда тутилган барча жазо чоралари қўлланилмайди;

2) вояга етмаганлар томонидан содир этилган жиноят учун жазо тайинлашда суд уларнинг вояга етмаганлигини енгиллаштирувчи ҳолат деб ҳисоблайди;

3) вояга етмаганларга нисбатан тайинланадиган озодликдан маҳрум қилиш жазоси энг оғир жазо сифатида ўзига хос хусусиятларга эга.

Бу борада Г. Гаверов амалиётни ўрганиб чиқиб, “судланганлар қаторида ишлайдиган ўсмирларнинг ҳиссасини жазонинг бу турини қўллаш кўрсаткичи билан таққосласа, суд амалиётида жазолаш ва қайта тарбиялаш таъсирини ўзида муваффақиятли мужассамлаштирувчи ахлоқ тузатиш ишларининг имкониятларидан тўлиқ даражада фойдаланилмайди”, деб таъкидлаган. Битирув малакавий иш жараёнида мамлакатимизда ҳам бу борда қатор муаммолари ва камчиликлар мавжудлиги аниқланди. Жумладан, қуйидаги битта мунозарали ҳолатга эътибор қаратиш лозим деб топдик. Ўзбекистон Республикаси ЖК 17-моддасига мувофиқ, жиноятнинг умумий субъект ёши 16 ёш қилиб белгиланган. Аммо, айрим жиноятларнинг ўзига хос хусусиятларини инобатга олиб, шахслар 13 ёки 14 ёшдан ҳам жиноят субъекти бўлиши мумкинлиги баён этилган. Хусусан, 14 ёшдан жиноят субъекти бўлиши мумкин бўлган жиноятлар таркибидан ЖК 105, 106, 166, 169, 173, 247, 263, 271-моддаларидан назарда тутилган жиноятларда ахлоқ тузатиш ишлари алтернатив жазо сифатида назарда тутилган. Бизнингча, бу ерда ижтимоий адолат тамойиллари бузилади. Сабаби, ҳали 14 ёки 15 ёшдаги шахслар ва ундан юқори ёшдаги шахслар томонидан таъкидланган моддалардаги жиноятлар содир этилган бўлиб, вояга етмаган

шахсининг жиноят содир қилиши вояга етган шахслар томонидан жиноят содир қилиш ҳолатига нисбатан енгиллаштирувчи ҳолат бўлса-да, суд вояга етган шахсга нисбатан енгилроқ жазо ҳисобланган ахлоқ тузатиш ишларини, 14-15 ёшлардаги шахсга нисбатан эса, оғирроқ жазо тури ҳисобланган озодликдан маҳрум қилиш жазосини тайинлашга мажбур. Чунки, Пленум қарорида ахлоқ тузатиш ишлари 16 ёшга тўлмаган шахсларга нисбатан тайинланиши мумкин эмас, деб қайд этилган. Ўз навбатида, кодекснинг юқорида саналган моддаларининг аксарияти ахлоқ тузатиш ишларига алтернатив жазо сифатида фақат озодликдан маҳрум қилиш жазоси назарда тутилган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных Стран. Под. ред. З.К. Черниловского. М, 1984. б 49-50.
2. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. 06.09.2017 йил 6 сентябрь. 442-сон.
3. Рустамбоев М.С. Жиноят ҳуқуқи (умумий қисм). Олий ўқув юртлари учун дарслик. – Т.: “Илм зиё”. 2005.